

تحلیل انتقادی کتاب السياسة الحسینیه

فائزه مهدوی^۱، نفیسه امیری دوماری^۲

چکیده

مقاله حاضر، با هدف بررسی کتاب السياسة الحسینیه که حدود صد سال پیش درباره امام حسین علیه السلام و قیام او توسط دو خاورشناس نوشته شده است، به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شد. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این کتاب از منظر برخی از اندیشمندان، جعلی بوده و از منظر برخی دیگر، این کتاب اثری از مسیو ماریین، خاورشناس و فیلسوف آلمانی است. دلایلی مانند عدم دستیابی به اصل کتاب در فرهنگ‌نامه‌های خاورشناسان، مجهول بودن نام نویسنده و نیافتن نام او در هیچ منبعی، مجعول بودن این مستشرق را تقویت می‌کند. همچنین رساله دوم چاپ شده در السياسة الحسینیه اثر رینو ژوزف توسن، مستشرق مشهور فرانسوی، قرینه‌ای بر صحت کتاب است. با توجه به اینکه قراین و شواهد جعل کتاب بیشتر از قراین صحت کتاب است، مجهول و مجعول بودن رساله اول یعنی، اثر مسیو ماریین آلمانی، ثابت می‌شود. رساله اول به احتمال زیاد از طرف شخص مجهولی به دلیل ترغیب مردم برای مشروطه‌خواهی، به نام یک مستشرق آلمانی جعل شده است. درباره رساله دوم نکته مجهولی وجود ندارد و فقط از نظر محتوایی، برخی بر آن نقد وارد کرده‌اند.

واژگان کلیدی: السياسة الحسینیه، مستشرقان، امام حسین پژوهی مستشرقان، عاشوراپژوهی، مسیو ماریین آلمانی، ژوزف رنو.

۱. کارشناسی ارشد علوم حدیث، از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Email: Faezehmahdavi8787@gmail.com

۲. هیئت علمی گروه علوم قرآن و حدیث، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی العالمیه، قم، ایران.

Email: Nafise.amiri@yahoo.com

۱. مقدمه و تبیین مسئله

عاشورا و قیام امام حسین علیه السلام نقطه عطف تاریخ اسلام است. از این رو، مورد توجه بسیاری از متفکران و دانشمندان قرار گرفته است. این برهه زمانی و مکانی خاص، اهمیت زیادی دارد به طوری که بسیاری از جریانات اسلامی از آن ناشی شده است. بعد از واقعه عاشورا تا عصر حاضر، تمام نگاه‌ها به این جریان جهانی دوخته شده است تا بتوان در بسیاری از جریانات سیاسی، فرهنگی، دینی و مذهبی از حوادث عاشورا الگوبرداری کرده و در جریانات مشابه از آن استفاده کرد. مستشرقان نیز با همین آگاهی، این موضوع را بررسی کرده و آثاری برجای گذاشته‌اند. وی در مورد واقعه عاشورا دو دیدگاه ارائه کرده است: دیدگاه مستشرقانی که این قیام را نزاعی قبیله‌ای بر سر مسائل سیاسی و حکومت بیان کرده‌اند؛ و دیدگاه مستشرقانی که این واقعه را حرکت و انقلابی اثربخش و تأثیرگذار می‌دانند. با پیشرفت جوامع علمی، نقد و بررسی آثار و نظرات مستشرقان به دلیل تبادلات علمی بین غربی‌ها و شرقی‌ها ضروری است، به ویژه در مورد قیام عاشورا که بزرگ‌ترین و جهانی‌ترین قیام در بین تمام اندیشمندان است.

در بدو پیدایش پدیده استشراق، انگیزه آنها انگیزه‌های تبشیری و دینی بود و بعدها از این فعالیت‌ها اهداف استعماری دنبال شد. انگیزه همه مستشرقان از مطالعات اسلامی و جریان مطالعه عاشورا استعمار و استبصار نبوده و نیست. مستشرقانی نیز هستند که دلسوز جامعه علمی بوده و هدفشان ترویج علم و علم‌آموزی و یافتن حقیقت دین بوده است. عادلانه نخواهد بود که تمام مستشرقین با یک دیدگاه قضاوت شوند.

مقاله حاضر با هدف نقد و بررسی کتاب *السیاسة الحسینیه* انجام شد. این کتاب شامل دو رساله است: رساله اول اثر مسیو ماربین آلمانی و رساله دوم اثر دکتر ژوزف فرانسوی است. براساس مطالعات انجام شده، این دو اثر دیدگاه‌های قابل تأملی در موضوع حوادث عاشورا و امام حسین علیه السلام ارائه داده‌اند که موجب جلب توجه متفکران شیعی شده و نظرات متناقضی درباره مسیو ماربین آلمانی و ابهامات شخصیتی ایشان بیان شده است. حدود صد سال پیش، این مستشرق آلمانی با بیان نظرات مثبت خود نسبت به امام حسین علیه السلام بین شیعیان شناخته شد،

هرچند برخی نظرات او را نه تنها مثبت نمی‌دانند، بلکه آن را فاجعه می‌دانند. انجام پژوهش حاضر به دلیل وجود نظرات متناقض و تردید در مورد کتاب و شخصیت او و عدم جمع‌بندی و نظر نهایی در مورد کتاب *السیاسة الحسینیه* و شخصیت مجهول مسیو ماریین آلمانی، اهمیت دارد. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های علمی برخط انجام شد. در این پژوهش، نظریات مسیو ماریین آلمانی و دکتر ژوزف فرانسوی در مورد شخصیت امام حسین (علیه السلام) و قیام عاشورا و نیز نظرات و آرای بزرگان و علمای شیعه درباره این کتاب و صحت انتساب آن به مسیو ماریین آلمانی و محتوایات آن براساس آموزه‌های شیعه بررسی شد.

۲. مفهوم‌شناسی

۲-۱. استشراف

دشواری تعریف شرق‌شناسی در تعریف شرق است. واژه شرق از دیرباز از سوی اروپاییان به کار رفته است و درباره قلمرو جغرافیایی آن اختلاف نظر وجود دارد. شرق نزد غربی‌ها مفهومی فرهنگی هم دارد که عبارت است از روح حاکم و مشترک مجموعه‌های مختلف بشری در مشرق زمین. این دو مفهوم جغرافیایی و فرهنگی که پرداخته غربی‌هاست از سوی شرقی‌ها هم پذیرفته شده است. (الویری، ۱۳۸۹) شرق‌شناسی به معنای مجموعه فعالیت‌های اشخاص و نهادهای دانشگاهی تبشیری یا سیاسی با انگیزه شناخت تاریخ فرهنگ و تمدن شرق از جمله مسلمانان و چگونگی انتقال آنها از استاد به دانشجو و از نسلی به نسل دیگر است. این فعالیت‌ها مطالعه متون ادبی دینی فرهنگ‌های مختلف شرقی در قالب تصحیح و نشر نسخه‌های خطی خواندن کتیبه‌ها و احیای آنها، باستان‌شناسی، سکه‌شناسی، مردم‌شناسی و اسطوره‌شناسی است. در فعالیت‌های علمی مستشرقان، رویکردها و روش‌های متفاوت وجود دارد (عدالت‌نژاد، ۱۳۹۸).

۳. کتاب‌شناسی *السیاسة الحسینیه*

کتاب *السیاسة الحسینیه* شامل دو مقاله است: مقاله «رولیسون یا انقلاب بزرگ یا *السیاسة الحسینیه*»؛ و مقاله ترقیات محیرالعقول فرقه شیعه. به شهادت برخی، *السیاسة الحسینیه*، ترجمه

فصل هفتم کتاب السياسة الاسلاميه است. نویسنده مقاله نخست، مسیو ماریین آلمانی و نویسنده مقاله دوم، ژوزف فرانسوی است. این دو مقاله، نخست در شماره ۲۸ مجله جبل المتین (چاپ کلکته در ۱۹ محرم سال ۱۳۲۸ هجری-قمری) منتشر شد. مدیر این مجله، سید جلال الدین حسینی کاشانی، معروف به مؤیدالاسلام از نزدیکان سید جمال الدین اسدآبادی بود که با انتشار این مجله در بیداری مردم و برقراری مشروطیت در ایران نقش مهمی داشت. مقاله مسیو ماریین آلمانی به عربی، اردو و ترکی ترجمه و بارها به صورت کتابی مستقل چاپ شد و حتی به تقلید از آن، چند کتاب ذیل نام السياسة الحسینیه تألیف شد. چند ماه پس از انتشار آن در مجله جبل المتین، این کتاب (در همان سال یعنی، سال ۱۳۲۸ قمری) در تهران و تبریز به صورت مستقل منتشر شد. هم‌اکنون نیز نسخه‌هایی از این کتاب به زبان‌های مختلف فارسی، عربی و اردو وجود دارد از جمله ترجمه فارسی آن با نام قیام حسین و یارانش از نظر نویسندگان خارجی.

۳-۱. تحلیل رساله اول کتاب السياسة الحسینیه و اعتبار نویسنده آن

رساله اول کتاب السياسة الحسینیه شامل گزارش کوتاهی است از آنچه پس از درگذشت پیامبر ﷺ رخ داد از عملکرد معاویه و امویان تا قیام امام حسین ﷺ و پیامدهای آن. در رساله ماریین، نکات قابل توجهی وجود دارد که به سبب آن، بین شیعیان به شهرت رسید و مورد توجه قرار گرفت. اولین نکته مهم، برداشت سیاسی از قیام سیدالشهداست. آن حضرت نه شخصیتی منفعل که قهرمان آزادی و انقلاب و مبارزه علیه ظلم بود و با تدابیری عجیب، طرح انقلابی بزرگ درافکند. ماریین می‌گوید: «حسین عالما و عامدا برای آن آرمان عالی که در سر داشت تن به مرگ داد و پیش قدمی برای کشته شدن خود در انداختن رولیسویون در اسلام شد»؛ یعنی از نظر او، امام حسین ﷺ به قصد شهادت قیام کرد تا با ریخته شدن خونس و اثبات مظلومیتش انقلابی ایجاد و بنی‌امیه را رسوا کند. این برداشت سیاسی که از نام کتاب نیز آشکار است در کتاب‌های گذشتگان برجسته نبود. کتاب حاضر را شاید بتوان نخستین اثر در این موضوع دانست و شهرت این رساله در بین مسلمانان نیز به همین دلیل است. در واقع این تفسیر، تحلیل سیاسی از قیام امام حسین است و

برخاسته از اسلام سیاسی است. پس از اینکه مسلمانان در عصر حاضر به اسلام سیاسی رسیدند و ابعاد سیاسی دین در نگاه آنان برجسته شد، این نظریه از درون آن استخراج شد. هرچند در بین مسلمانان از نظریه مزبور با تعبیر شهادت سیاسی یاد نمی‌شود، می‌توان این نام را بر آن نهاد. (اسفندیاری، ۱۴۰۰) بنابراین، این نظریه مسیو ماریین آلمانی، از نظر محتوایی بین شیعیان پذیرفته شده است؛ چه او یک مستشرق باشد، چه شیعه‌ای دلسوز. در هر صورت نظریه او موافق اعتقادات شیعه می‌باشد.

نکته دیگری که مسیو ماریین آلمانی بیان کرده و باعث چالش و جرح به وی شده این است که از نظر وی امام حسین علیه السلام کوشش می‌کرده است که هرچه ممکن است مصیبت‌هایش دلخراش‌تر واقع شود. این جمله باعث شده است که این خاورشناس مورد مذمت قرار گیرد. اما نظر آیت‌الله صافی این است که مانعی ندارد که خدا امام را متعبد و مأمور کرده باشد که از مصیبت‌های دلخراش‌تر استفاده کند و این امتحان بزرگ را که دارای این همه مفاهیم و آثار عالی است از آن حضرت درخواست کرده باشد (صافی، ۱۳۵۰).

نکته سوم و قابل تأمل دیگر در رساله مسیو ماریین، تصریح وی به تدارک مقدمات شهادت امام حسین علیه السلام توسط خود حضرت است. در ترجمه فارسی این رساله بیان شده است که: «امام حسین علیه السلام چندین سال پی در پی قبل از شهادتش تدارک کشته شدن خود را می‌دید» (ماریین، ۱۳۴۱ ه.ق). البته این ترجمه با ترجمه عربی آن متفاوت است و در واقع آنچه که منظور مسیو ماریین آلمانی بوده است این است که مقاصد امام حسین علیه السلام از روی علم و حکمت و سیاست بوده است و ایشان همواره در تهیه اسباب شهادت برای اهداف بلندش کوشش می‌کرده است. غرض نویسنده تأکید این موضوع است که امام حسین علیه السلام با علم به شهادتش قیام کرده و معنای آن آمادگی ایشان برای شهادت بوده است.

۳-۱-۱. دیدگاه صاحب نظران در مورد مسیو ماریین

با توجه به اظهارات مدیر مجله حبل المیتن، رساله اول کتاب السياسة الحسینیه اثر یک نویسنده و مستشرق آلمانی به نام مسیو ماریین آلمانی است. اما با توجه به جست و جویهای صورت گرفته نام و نشانی از این فرد یا کتاب السياسة الحسینیه یافت نشد. براساس روال طبیعی نگارش مقالات و کتب، باید حداقل در منابع مستشرقان، خاورشناسان یا محققان غربی، اثری از اصل این کتاب یافت شود. از این رو، تعدادی از محققان اثر او و خود شخصیت او را جعلی دانسته اند و بیان کرده اند که مستشرق و خاورشناسی به نام مسیو ماریین آلمانی وجود خارجی نداشته است و این اسم فقط برای تبلیغ کتاب به او نسبت داده شده است. با توجه به جست و جویهای انجام شده در مورد وجود شخصی به نام «مسیو ماریین آلمانی» به طور کلی دو دیدگاه یافت شد:

اول) کسانی که وجود چنین مستشرقی را می پذیرند و از او با عنوان یک مستشرق آلمانی یاد می کنند که در این میان می توان به افراد ذیل اشاره کرد:

- سید جلال الدین حسینی کاشانی (موید الاسلام): وی مترجم رساله مسیو ماریین آلمانی است که این رساله را در روزنامه خود یعنی، حبل المیتن منتشر کرده است. او در مقدمه این رساله، مؤلف یعنی، مسیو ماریین آلمانی را فیلسوفی معروف و حکیمی مشهور و واقف ترین فرنگیان به سیاست اسلامی و از مورخین بزرگ معرفی نموده است.

- آیت الله صافی گلپایگانی: ایشان در کتاب شهید آگاه، ذیل عنوان «تحقیق درباره کتاب السياسة الحسینیه» می نویسد: «کتاب السياسة الحسینیه ظاهراً فصل هفتم از کتاب السياسة الاسلامیه اثر مارتین، خاورشناس آلمانی است که به زبان هندی، ترکی و فارسی ترجمه شده است. با اینکه اعتماد به آراء خاورشناسان را در مسائل مربوط به شرق و جهان اسلام، کار بسیار خطرناکی می شماریم و خیانت هایی که زیر عنوان استشراق شرق عموماً و به عالم اسلام خصوصاً، از ناحیه این گروه شده و می شود، هیچ گاه از نظر دور نمی داریم و بسیاری از خاورشناسان را می شناسیم که مزدور استعمار و تبشیر بوده و هستند، حتی از کتاب مارتین نیز قصد دفاع نداریم و رد و قبول او را در مسائل مربوط به قیام امام حسین (علیه السلام)، راهنما معرفی نمی کنیم، هرچند آن را از بعضی اشتباهات

کوچک، خالی نیافتیم، ولی اساس آن با آراء و عقاید علماء بزرگ شیعه و متفکران عالیقدر و تواریخ و اخبار و احادیث، بسیار نزدیک، بلکه موافق است و بالنسبة به آثار خاورشناسان دیگر، با ارزش و قابل توجه است. ارزش دیگر این کتاب، بیان مفهوم قیام امام حسین علیه السلام منطبق با مفهوم موجود در شیعیان است. و قیام مقدس حسین علیه السلام را از قیام‌های دیگر، مانند قیام یحیی و عیسی علیه السلام بالاتر شمرده است». (صافی، ۱۳۵۰)

- آیت الله علامه مجاهد سید شرف الدین و آیت الله صدر: این دو شخصیت این کتاب را از لحاظ اینکه اصول مطالبش در موضوع قیام موافق با مبانی مذهب تشیع و مستفاد از احادیث و تواریخ معتبره است، پسندیده‌اند و نویسنده آن را به عنوان حکیم آلمان و فیلسوف مستشرقین یاد کرده‌اند. اگر مطالب این کتاب در اساس، با مذهب تشیع سازش نداشت، محال بود که مورد اعتناء این دو شخصیت علمی و مذهبی قرار بگیرد (صافی، ۱۳۵۰، ص ۴۱۳).

- سید محسن امین عاملی^۱: ایشان نیز در فصل هفتم از کتاب اعیان الشیعه، که به بیان اسرار شهادت امام حسین علیه السلام، پرداخته است، هر دو رساله کتاب السیاسة الحسینیة را نقل نموده است. ایشان نیز اصل این کتاب را پذیرفته است و از مسیو ماریین آلمانی همان گونه یاد می‌کند که در مقدمه ترجمه کتاب موید السلام نام برده است. ایشان در آغاز فصل هفتم که شامل نقل این دو رساله است بیان می‌کند که مسیو ماریین فیلسوف و حکیم بزرگ آلمانی و یکی از بزرگترین مورخان اروپا و دانشمندترین آنها نسبت به سیاست اسلامی است که در رساله ای با نام سیاست

۱. سید محسن بن سید عبدالکریم امین عاملی (۱۳۷۱-۱۴۲۸ق)، فقیه، ادیب و شرح حال نگار شیعی اهل جبل عامل لبنان است. در نجف تحصیل کرد و به درجه اجتهاد رسید. اعیان الشیعه مهم‌ترین اثر اوست که دانشنامه‌ای مشتمل بر معرفی علما و بزرگان شیعه است. إقتناع اللائم علی إقامة المآثم کتابی است از سید محسن امین (متوفای ۱۲۸۴هـ) درباره ضرورت سوگواری بر سیدالشهداء و شیوه صحیح آن. (امین، ۱۴۳۰هـ) این کتاب را سید محسن امین در راستای تلاش برای اصلاح شعائر حسینی نوشته است. نویسنده در این کتاب به پرسش‌ها و اشکالات بر اصل سوگواری پاسخ می‌دهد و نمونه‌های تاریخی و روایی فراوانی در تأیید و ارزشمندی آن می‌آورد و همچنین فوائد فراوان سوگواری سیدالشهداء را یادآور می‌شود.

اسلامی مبتنی بر فلسفه اسلامی با عنوان انقلاب بزرگ یا سیاست حسینی در فصل هفتم از رساله خود درباره فلسفه مذهب تشیع سخنان قابل تأملی را بیان می‌کند (امین، ۱۳۸۸).
قابل ذکر است که ایشان در پاورقی فصل هفتم، قبل از آوردن دو رساله بیان می‌کنند که مطالب و نظریات این دو خاورشناس را تنها در مقام نقل و نمونه بیان خواهد کرد و مطالب تنها نظر شخصی این دو شخص است و نه معتقدات شیعه و نباید این نظریات را به اعتقادات شیعه نسبت داد.

همچنین بیان می‌کنند که متن فارسی این رساله را عیناً از روزنامه جبل‌المتین با کمی اصلاحات در برخی واژگان ذکر کرده است. پس سید محسن امین عاملی نیز اصل کتاب را ملاحظه ننموده است و فقط به مجله جبل‌المتین که آن را چاپ کرده است، اعتماد و آن را نقل نموده است.
دوم) اندیشمندانی که وجود چنین مستشرقی را انکار کرده و بیان می‌کنند که مستشرقی با نام مسیو ماریین آلمانی وجود خارجی ندارد و این کتاب، مجعول است و اذعان می‌دارند که مستشرق نامبرده، مولود اندیشه‌های مشروطه‌خواهی در شرق و در اثر تحولات اثرگذار مشروطه پدید آمده است. از جمله کسانی که چنین دیدگاهی دارند، افراد ذیل را می‌توان نام برد:

- صالحی نجف‌آبادی: این نویسنده، در فصل چهارم کتاب شهید جاوید که هدف قیام امام حسین علیه السلام را بازگو می‌کند از نظریه ماریین با عنوان یک اشتباه نام می‌برد و سپس نظریه او را به طور کامل نقد می‌کند. آقای صالحی در پاورقی کتاب شهید جاوید بیان می‌کند که از نظر بعضی بزرگان، نگارش صحیح این اسم، مارتین با تایی دونقطه است و ماریین غلط مشهور است، اما ایشان نفرمودند که دلیلشان بر این تصحیف چیست و به چه دلیل و چرا این تصحیف صورت گرفته است و نیز منظور از این بعضی بزرگان چه کسانی است؟ ماریین در صفحه ۴۵ رساله السیاسیه الحسینیة بیان می‌کند: «من در ترکیه با مترجم خود در مجلس عزاداری حسین بن علی شرکت کردم و شنیدم که گویندگان درباره قیام امام حسین علیه السلام چنین و چنان می‌گفتند». صالحی نجف‌آبادی بر پایه این قسمت از سخن ماریین این احتمال را بیان می‌کند که شاید بعضی از گویندگان ماهر ولی سطحی‌نگر ترکیه، براساس این تصور که امام حسین علیه السلام برای کشته شدن حرکت کرد، درباره فلسفه قیام آن

حضرت بحث کرده باشند و ماربین نیز این مطالب را شنیده و یادداشت کرده باشد و چون به جز این مسموعاتش چیزی درباره قیام امام حسین (علیه السلام) نمی دانسته است، همین مطالب را صحیح دانسته و به مثابه حقایق قطعی تاریخ امام حسین (علیه السلام) و عاشورا پذیرفته و پس از بازگشت به اروپا شنیده‌های خود را منتشر نموده است. سپس این نگارش ماربین به زبان‌های شرقی ترجمه شده و شرقی‌های غرب‌زده نیز آن را بیش از پیش منتشر کرده و از آن با عنوان نظریه یک‌مستشرق آلمانی در مستندات علمی خود بهره برده‌اند». (صالحی، ۱۳۴۹، ص ۳۷۰).

- آقای رضا بابایی: ایشان در کتاب دیانت و عقلانیت بیان کرده است: «دروغ‌ها را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد: دسته اول، آنهایی است که انگیزه‌های مادی و منفعت‌طلبانه دارد و دسته دوم، دروغ‌های معنوی یا مصلحت‌آمیز است، یعنی آنچه با انگیزه‌هایی مصلحت‌جویانه و مقدس، ساخته و منتشر می‌شود؛ مانند آنجا که گوینده یا نویسنده‌ای می‌خواهد با دروغ آنچه را که حقیقت و راست می‌داند برای شمار بیشتری از آحاد جامعه باورپذیر کند. یکی از این نمونه‌ها کتاب سیاست الحسینیه نوشته ماربین آلمانی است! این کتاب و تأثیر آن در سرنوشت عاشوراشناسی مهم و به عقیده من تأسف‌آور است، اما بی‌گمان، نویسنده واقعی و ناشناخته آن مسلمان انقلابی بوده است که درد دین داشته و خواسته است با استفاده از اعتبار فیلسوفان آلمانی تحلیل انقلابی خود را از نهضت عاشورا مقبول‌تر کند». (بابایی، ۱۳۹۹، ص ۲۵۸)

۳-۲. ادله و شواهد مجعول بودن نویسنده

با توجه به بررسی‌های که درباره این مستشرق و اثر به جای مانده از او انجام گردید، قرائن و دلایلی یافت شد که احتمال مجعول بودن این مستشرق و اثر او را تقویت می‌کند. برخی از این دلایل عبارتند از:

- کلمه «ماربین» نام نیست، بلکه «مارتین، مارتن، مارتی، مارینی، ماریتی، مارتینی و مارتینث» نام است. کلمه «موسیو» نیز به مردان فرانسوی اطلاق دارد و مردان آلمانی را «هر» می‌خوانند. اگر ماربین نام کوچک کسی است، نام خانوادگی او چیست و اگر نام خانوادگی فردی است، نام کوچکش چیست؟ چرا نام کامل او ذکر نشده است؟

- مشخصات فردی با نام ماربین یا مانند آن که فیلسوف یا مورخ آلمانی باشد و کتابی با عنوان سیاست اسلامیّه یا مانند آن داشته باشد در کتاب‌ها یافت نشد.

- نه در روزنامه جبل‌المتین و نه در چاپ‌های مستقل السياسة الحسينية به مشخصات کتاب‌شناختی سیاست اسلامیّه (یعنی، محل نشر، ناشر و تاریخ نشر کتاب)، هیچ اشاره‌ای نشده است.

- نثر کتاب از نظر سبک‌شناختی شبیه نثر ترجمه‌شده نیست؛ حال اینکه ترجمه‌های آن دوره بیشتر تحت‌اللفظی بوده و ظاهری کاملاً مشخص داشت. فراتر از این، نثر کتاب شبیه نثرهای تألیفی دوره مشروطه است.

- محتوای کتاب نه تنها هیچ شباهتی به آثار خاورشناسان ندارد، بلکه پیداست که به قلم یک نویسنده متصلب شیعی است. نویسنده بالحنی بسیار تبلیغی، به تحسین اسلام و ترجیح آن بر دیگر ادیان و تنقیص مسیحیت و تمدن جدید پرداخته و حتی از تحسین عزاداری و تشویق به آن و فایده‌های مترتب بر آن خودداری نکرده است.

- در بسیاری از مقالات مکتوب چاپی و برخط که در رابطه با سخنان این نویسنده در مورد امام حسین (علیه السلام) مطلبی را بیان شده از خود ایشان هیچ چیزی ذکر نشده است. هنگام بیان آثار و سخنان یک مستشرق در مقالات یا کتب، ابتدا زندگی‌نامه اجمالی از آن مستشرق بیان می‌شود سپس آثار او معرفی می‌گردد، اما در مورد ماربین آلمانی این چنین نیست و زندگی‌نامه‌ای از او در جایی بیان نشده است.

- آقای اسفندیاری در بخش آخر کتاب خود، کتاب‌هایی که درباره امام حسین (علیه السلام) است را از کتاب اذریعه آقابزرگ تهرانی استخراج کرده و بیان می‌کند که آقا بزرگ تهرانی در کتاب الذریعه الی تصانیف الشیعه که به معرفی کتاب‌های شیعه از قرن اول تا قرن ۱۴ هـ. ق پرداخته است، نام کتاب السياسة الحسينية را نیز ذکر کرده است؛ یعنی ایشان نیز این کتاب را اثر یک شیعه می‌داند نه یک مستشرق آلمانی. الذریعه تألیف شیخ آقا بزرگ تهرانی است؛ کتابی که به تصدیق همه کتاب‌پردازان، مفصل‌ترین و مهم‌ترین کتاب‌شناسی در جهان تشیع و حتی جهان اسلام است.

(اسفندیاری، ۱۳۸۰). الذریعه، شامل کتابشناسی، نسخه‌شناسی، رساله‌شناسی و رجال‌شناسی است. (اسفندیاری، ۱۳۸۰، ص ۲۹۱). این مطلب، قرینه‌ای بر جعل کتاب کتاب السیاسة الحسینیه است. در کتاب الذریعه نیز فقط اسامی چاپ‌های این کتاب ذکر شده و هیچ مطلبی درباره نویسنده آن بیان نشده است و در تمام نسخه‌ها فقط نام مترجم ذکر شده است. این سؤال پیش خواهد آمد چرا با تمام دقتی که آقا بزرگ طهرانی در نگارش این کتاب داشت، توضیحی درباره کتاب السیاسة الحسینیه بیان نکرده است؟

۳-۲. تحلیل رساله دوم و اعتبار نویسنده آن

«ترقیات محیرالعقول فرقه شیعه» که رساله دوم چاپ شده در کتاب السیاسة الحسینیه است، به تصریح سید محسن امین بخشی از کتاب اسلام و اسلامیان **رنو ژوزف توسن** است. (امین، ۱۳۸۹، ص ۳۲۹) این رساله بر روی موضوع عزاداری بر امام حسین علیه السلام متمرکز شده است و آن را یکی از عوامل پیشرفت تشیع می‌داند. با مطالعه این رساله نکات مثبتی از آن برای معرفی تشیع و امام حسین علیه السلام روشن می‌شود.

رنو، ژوزف توسن^۱ (۱۸۶۷.۱۷۹۵)، خاورشناس فرانسوی و شاگرد سیلوستر دوساسی در زبان و ادبیات عربی بود. وی تا ۱۸۲۴ سرپرست بخش دست‌نویس‌های شرقی در کتابخانه ملی پاریس بود و از سال ۱۸۳۲ عضو فرهنگستان کتیبه‌ها و ادبیات، عضو انجمن آسیایی پاریس و نیز از ۱۸۳۸ استاد زبان و ادبیات عربی در مدرسه زبان‌های شرقی پاریس و سپس رئیس آن مدرسه بود. پژوهش و نوشته‌های او درباره زبان و ادبیات عرب، تاریخ و جغرافیای ملل مسلمان و مذهب و فقه اسلامی است. از آثارش ایشان می‌توان به کتاب توصیف آثار عربی، فارسی و ترکی مجموعه آقای دوک دوبلاکا (۱۸۲۸)، کتاب نگارش مقدمه‌ای جامع بر چاپ متن و ترجمه فرانسوی تقویم البلدان ابوالفدا (۱۸۴۸)، پژوهش‌هایی درباره تهاجمات مسلمانان به فرانسه به روایت مسلمانان و مسیحیان

(۱۸۳۶)، روابط سیاسی و بازرگانی امپراتوری روم با آسیای شرقی (۱۸۶۳) و ترجمه بخشی از فتوح البلدان بلاذری به زبان فرانسوی (بدوی، ۱۳۷۵).

در ابتدا به نظر می‌رسد که دکتر ژوزف فرانسوی نیز مانند مسیو ماریین فرد ناشناخته‌ای است که از او اطلاعات چندانی وجود ندارد و مانند مسیو ماریین آلمانی یک خاورشناس جعلی باشد، اما با جست‌وجوی انجام شده مشخص شد که دکتر ژوزف فرانسوی که رساله دوم از ایشان است و با عنوان «ترقیات محیرالعقول فرقه شیعه» در این کتاب چاپ شده است، رینولد ژوزف توسن است. دکتر رنو، ژوزف توسن مستشرق معروف فرانسوی در این رساله که در واقع بخشی از کتاب الاسلام و المسلمون است که ابتدا به عربی و سپس فارسی ترجمه شده است، شرح مبسوط و عمیقی در فلسفه عزاداری سید الشهداء علیه السلام و روضه خوانی و هیئت‌های عزا نگاشته و به فواید این مراسم از جنبه سیاست، اخلاق، تربیت اشاره کرده و با معرفی ایران در جایگاه مرکزیت تشیع، بقا و گسترش روزافزون این مذهب را مرهون سوگواری شهادت امام حسین علیه السلام دانسته و معتقد است که در دو قرن دیگر عدد آنها بر سایر فرق مسلمانان بیشتر خواهد شد و آن به واسطه سوگواری امام حسین علیه السلام است. (هاشمی نژاد، ۱۳۸۱، ص ۲۹۳)

این شرق‌شناس ضمن اشاره به اوقاف و وجوه بسیاری که شیعه در راه برگزاری عزاداری حسینی صرف می‌کند می‌گوید: «مذاهب دیگر به اندازه شیعه در راه تبلیغ و دعوت به دین بذل مال نمی‌کنند و مصارفی که شیعه دارد شاید سه برابر مصارفی باشد که سایر فرق اسلام در این راه مصرف می‌کنند و اگر یک نفر شیعه در دورترین نقاط هم باشد، یک نفری این مراسم را از تشکیل مجالس روضه و انفاق به فقرا و اطعام و غیره اجرا می‌کند و در حقیقت به دعوت و تبلیغ می‌پردازد. منبر و وعظ و خطابه در تربیت خطبا و وعاظ و گویندگان توانا و پرورش اخلاق عوام و آشنا کردن به علوم و معارف موقعیت خاصی دارد. تمام مسائل در منابر مطرح می‌شود به نوعی که عوام شیعه از سایر فرقه‌ها به عقاید و مذهب خود آشناترند و اگر در اقطار عالم نظر کنیم در هیچ جامعه‌ای مانند شیعه زمینه ترقی علمی، صنعتی و اقتصادی فراهم نیست و شیعه پیشرفته‌ترین فرقه و آمادگی آنها برای کسب علوم و صنایع جدید بیشتر است؛ چنانکه تعداد کارگر در میان شیعه به نسبت جمعیت

بیشتر است. شیعه دین خود را با شمشیر پیش نبرده بلکه با نیروی تبلیغ و دعوت پیشرفت کرده و اهتمام آنها به برگزاری مراسم سوگواری موجب شده که تقریباً دو سوم مسلمانان و سایر ادیان نیز با آنها در عزای حسین علیه السلام شرکت می‌کنند. براین اساس، ممکن است بگوییم جمعیت شیعه در آینده از سایر فرق بیشتر می‌شود. شیعه با این مجالس و مراسم که دیگران هم در آن شرکت می‌جویند توانسته در ملل و اهل مذاهب دیگر نفوذ کند و اصول مذهب خود را به دیگران تبلیغ نماید و این همان اثری است که سیاستمداران غربی برای پیشرفت دین مسیح با صرف اموال بسیار آرزو می‌کنند» (رینو ژوزف توسن، ۱۳۳۶، ص ۲۶). سپس راجع به هیئت‌ها و پرچم‌ها و علامات عزاء و فواید آن شرحی می‌نگارد و تأثیر این شعائر را در اتحاد و زیادت‌ی شوکت و استقلال و اتحاد متذکر شده می‌گوید: «از امور طبیعی و فطری که مؤید شیعه است این است که هر کس به طبع فطرت خود، طرفدار مظلوم است و مایل است که مظلوم را یاری کند. این نویسندگان اروپایی هستند که در کتاب‌هایشان تفصیل شهادت امام حسین علیه السلام و اصحابش را می‌نویسند و مظلومیت امام حسین علیه السلام و اصحابش و بی‌رحمی کشتگان آنها را تصدیق می‌کنند و نام قاتلان امام حسین علیه السلام را نمی‌برند مگر با نفرت. هیچ چیز نمی‌تواند جلو این امور فطری و ادراک وجدانی بشر بایستد و مانع پیشرفت مذهب شیعه شود» (امین عاملی، ۱۳۸۹، ص ۳۵۶). بدیهی است که این خاورشناس در این گواهی تنها نیست و این روش حق‌پرستی و عاطفه شیعه را می‌رساند. از سوی دیگر، گاهی دشمنان اسلام و مزدوران استعمار به خاطر خطری که این‌گونه مراسم و شعائر از جهت نفوذ اسلام دارد با آن مخالفت دارند. (صافی، ۱۳۵۰، ص ۴۳۶).

۳-۳. معرفی سید جلال الدین حسینی (مؤید الاسلام)؛ مترجم کتاب السياسة الحسينية

در نسخه‌ای چاپی از کتاب السياسة الحسينية، نام مترجم آن، سید جلال الدین حسینی کاشانی (مؤید الاسلام) یعنی، همان مدیر روزنامه جبل المتین، درج شده است. برای بررسی دقیق این کتاب، آشنایی با زندگی سید جلال الدین حسینی (مؤید الاسلام) و بررسی ابعاد شخصیتی، اجتماعی و سیاسی ایشان اهمیت دارد؛ زیرا این آشنایی می‌تواند کسانی را که قائل به جعل این

رساله از طرف مؤید الاسلام هستند، رهنمون باشد. اگر این قول قابل اعتماد باشد، یعنی کسی از طریقی صحیح شنیده باشد که مترجم این کتاب مؤید الاسلام است، بنابراین در واقع او مؤلف آن کتاب است. نکته قابل تأمل این است که مترجم این اثر را مؤید الاسلام ذکر کرده‌اند درحالی‌که براساس آنچه از ایشان در منابع ما نقل شده‌است جایی بیان نگردیده که ایشان زبان آلمانی می‌دانستند (ویکی حسین).

سید جلال الدین حسینی کاشانی معروف به مؤید الاسلام، فرزند سید محمدرضا مجتهد کاشانی، در سال ۱۲۴۲ شمسی در کاشان متولد شد. دروس مقدماتی فارسی و عربی را در کاشان تحصیل نموده و سپس برای تکمیل تحصیلات به اصفهان رفت. پس از پنج سال توقف در اصفهان به کاشان بازگشت و از آنجا به تهران و خراسان مسافرت کرد. از خراسان به عراق رفت و در سامره خدمت آیت‌الله حاجی میرزا محمد شیرازی به دروس خارج پرداخت. بعد از سامره به بندرعباس رفت و هنگامی که سید جمال‌الدین اسدآبادی در سال ۱۲۶۵ شمسی وارد بوشهر شد و از آنجا عازم تهران گردید، او نیز به همراه سید جمال به تهران آمد. وی چندی بعد به عمان رفت و پس از یک سال و نیم توقف در عمان و سیاحت کامل آن نقاط، به جانب هندوستان حرکت کرد و در سال ۱۳۰۸ قمری وارد بمبئی شد و در پی آن از بمبئی عازم کلکته گردید و در آنجا به تجارت پرداخت (بامداد، ۱۳۸۷، ۷۱/۶). به دنبال مکاتبات گوناگونی که بین ایشان و سید جمال‌الدین و میرزا ملکم خان برقرار شد به این نتیجه می‌رسند که ایرانیان برای برون رفت از وضعیت موجود به یک انقلاب فکری احتیاج دارند که جز با جراید آزاد، امکان تحقق ندارد. این همفکری و هماهنگی باعث انتشار روزنامه حبل‌المتین شد و علاوه بر انتشار این روزنامه، چندین روزنامه دیگر نیز به زبان‌های اردو، بنگالی و انگلیسی منتشر کرد (صدر هاشمی، ۱۳۶۳، ۲/۲۰۰). این روزنامه خدمت بزرگی به برقراری اساس مشروطیت و آزادی ایران نمود (ملک‌زاده، ۱۳۶۳، ص ۱۶۴). حبل‌المتین علاوه بر انتشار اخبار داخل ایران و اخبار سیاسی و اقتصادی ممالک غربی به شیوه‌های مختلف از اوضاع اجتماعی ایران انتقاد می‌کرد (شجعی، ۱۳۴۴، ۴۳/۱). نگاه مؤید الاسلام نه تنها به ایران بلکه به جهان اسلام بود. از اهداف این روزنامه، اتحاد

اسلام و وحدت شیعه و سنی بود. ادوارد براون درباره روزنامه جبل المتین گفته است: «این روزنامه قهرمان اتحاد اسلامی است» (طبری، ۱۳۸۸، ص ۹۸۹).

نقد: با توجه به شهرت روزنامه جبل المتین و تأیید آن توسط مستشرقانی مانند ادوارد براون و نقش مؤثر آن در انقلاب مشروطه، همچنین اهتمام و مبارزه طولانی مدت مؤیدالاسلام برای تحقق آرمان‌های سیاسی و پشتیبانی از اصلاحات ایران و مبارزه با سیاست‌های بیگانگان، تا حدودی احتمال جعل رساله مسیوماربین آلمانی در این روزنامه وجود دارد؛ زیرا به تصریح تاریخ، ایشان یکی از رجال سیاسی مؤثر در انقلاب مشروطه ایران بوده است که تلاش بی‌وقفه و مستمری برای مشروطه‌خواهی داشته و برای نیل به مقاصد سیاسی و اسلامی خود از راه‌های مختلف استفاده نموده است. تاجایی که اقداماتی از رضا شاه را که هم‌راستا با اهدافش بوده، تأیید کرده است. درنتیجه، احتمال دارد که وی در این رساله برای ترغیب و تحریک مردم به مشروطه‌خواهی و شهادت‌طلبی، تبلیغ تشیع و ایجاد انگیزه در شیعیان برای قیام، مرتکب دروغ مصلحتی شده و برای تأثیرگذاری بیشتر رساله، آن را به نام یک مستشرق جعل نموده است. همچنین این احتمال نیز وجود دارد که به دلیل اطمینان و اعتماد مؤیدالاسلام به فردی که رساله را به مجله ایشان ارسال کرده است، جعل توسط فرستنده مقاله صورت گرفته باشد نه توسط شخص ایشان. اینکه مؤیدالاسلام او را یکی از اسلام‌خواهان معرفی نموده است و اطلاعات دیگری از نویسنده مقاله ارائه نکرده است، می‌تواند قرینه‌ای بر جعل این اثر توسط فرستنده باشد.

۳-۴. انگیزه جعل کتاب *السیاسة الحسینیه*

تنها احتمالی که برای انگیزه نسبت دادن کتاب *السیاسة الحسینیه* به دانشمندی غیر ایرانی، وجود دارد و از جانب بعضی اندیشمندان بیان شده است، این است که نویسنده [اصلی] کتاب قصد داشته است متجددان بی‌اعتنا به دین را که فریفته غیرایرانی‌ها بودند به دین علاقه‌مند کند. در مقدمه‌ای هم که مدیر روزنامه جبل المتین بر این رساله نوشته از ضرورت توجه متجددان به دین سخن گفته است. نتیجه اینکه پردازنده این کتاب به مقصود خود رسید و کتابش مقبول بسیاری

افتاد و تفسیر سیاسی و انقلابی او از قیام امام حسین علیه السلام دامن گستر شد. اگر این اثر به نام ماربین نبود، اکنون نامی از آن در میان نبود. همانطور که بیان شد آقای بابایی نیز کتاب را مجعول و انگیزه جهل را درد دین دانسته است. شیعه‌ای که درد دین داشته است با نیت خیرخواهی برای اسلام و شیعه، اقدام به نوشتن رساله‌ای منطبق با اعتقادات شیعی کرده است.

نظر فوق در مورد کتاب السياسة الحسینیه با گفته‌های عده‌ای همخوانی ندارد؛ زیرا همانطور که بیان شد، بعضی بر تمام نظریات ماربین اشکال کرده و آن را نقد کرده‌اند. برای مثال نویسنده کتاب شهید جاوید در فصل هفتم کتابش بسیار تند و اغراق آمیز کتاب السياسة الحسینیه را نقد نموده است. آیت الله صافی گلپایگانی در کتاب پرتوی از عظمت حسین علیه السلام اشکالاتی را که صالحی نجف‌آبادی بر رساله ماربین وارد کرده است، پاسخ داده و از آن دفاع کرده است؛ هرچند ایشان تصریح کرده است که قصدشان دفاع از ماربین نیست: «و رد و قبول او را در مسائل مربوط به قیام امام حسین علیه السلام راهنما معرفی نمی‌کنیم و هرچند آن را از بعضی اشتباهات کوچک خالی نیافتیم، ولی اساس آن به آراء و عقاید علمای بزرگ شیعه و متفکران عالیقدر و تواریخ و اخبار و احادیث بسیار نزدیک بلکه موافق است و به نسبت آثار سایر مستشرقان با ارزش و قابل توجه است» (صافی، ۱۳۵۰، ص ۳۲۰).

۴. نتیجه‌گیری

دو رساله چاپ شده در کتاب السياسة الحسینیه به کرات چاپ و منتشر شده است، اما حتی یک محقق و پژوهشگر هم، یک بیوگرافی و شخصیت‌شناسی از نویسنده کتاب منتشر نکرده است. ترجمه این کتاب هنوز هم سالانه در چاپ‌های جدید منتشر می‌شود، اما از صحت اثر و نویسنده آن اطلاعی در دسترس نیست. کتاب مورد بحث از دو حال خارج نیست: نخست اینکه این کتاب از نظر تمام ناشرانی که آن را چاپ کرده‌اند، صحیح است و ایرادی ندارد. فقط به علت چاپ آن در روزنامه جبل‌المتین توسط مؤید الاسلام که از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، سایرین آن را نقل کرده‌اند که این عمل خطاست؛ چراکه با وجود تمام امتیازات مهم این نشریه و شهرت آن و

شخصیت بزرگ صاحب نشریه، نباید این رساله با بیان مطالب مهم و تأثیرگذار بر تحولات اسلام و شیعه، بدون ذکر دقیق نام نویسندگان و سایر اطلاعات لازم چاپ می‌شد. چرا مؤید الاسلام که از نظر سید جمال الدین اسدآبادی مورد تأیید بود، مقاله‌ای را بدون در نظر گرفتن نکات بیان شده، در مجله‌ای پرمخاطب چاپ و فقط به ذکر این سخن که این اثر از طریق یکی اسلام خواهان به دستم رسیده، اکتفا نموده است. این اسلام خواه چه کسی بوده است که از ذکر نام او خودداری شده است؟ چه خطری او را تهدید می‌کرده است؟ چرا مؤید الاسلام با چنین شهرتی کاری غیر اصولی انجام داده است؟ بنابراین، پس این احتمال که این کتاب توسط یک فرد آشنا نگارش شده و آن را به مستشرقی آلمانی نسبت داده است، وجود دارد.

احتمال دوم نیز این است که این مقاله از اساس جعلی است و به خاطر شرایط سیاسی و تحولات اجتماعی و نیز تقویت روحیه شهادت طلبی و جهاد در آن برهه زمانی (دوره مشروطه) نگاشته شده است. در نهایت، به علت عدم دسترسی به متن اصلی کتاب السياسة الحسينية یا حتی عدم یافتن کتاب السياسة الاسلاميه که ادعا شده است کتاب فوق فصل هفتم این کتاب است و نیافتن مستشرق به نام مسیو ماریین، نتیجه می‌شود که به علت وجود قراین ذکر شده، احتمال جعل کتاب السياسة الحسينية بسیار بالاست.

فهرست منابع

۱. اسفندیاری، محمد (۱۴۰۰). عاشورا شناسی پژوهشی درباره هدف امام حسین. تهران: نشر نی.
۲. اسفندیاری، محمد (۱۳۸۰). کتابشناسی تاریخی امام حسین (علیه السلام) به ضمیمه امام حسین در الذریعه. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳. امین عاملی، سید محسن (۱۴۱۸ ه.ق). اقناع اللائم علی اقامة المآثم. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
۴. امین عاملی، سید محسن (۱۳۸۹). آیین سوگواری ترجمه کتاب اقناع اللائم. مترجم: زهراب، علی. قم: حبیب.
۵. الویری، محسن (۱۳۸۹). مطالعات اسلامی در غرب. تهران: سمت.
۶. بابایی، رضا (۱۳۹۹). دیانت و عقلانیت: جستارهایی در قلمرو دین پژوهی و آسیب شناسی دینی. اصفهان: آرما.
۷. بامداد، مهدی (۱۳۸۷). شرح رجال ایران. تهران: انتشارات زوار.
۸. بدوی، عبدالرحمن (۱۳۷۵). فرهنگ کامل خاورشناسان. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۹. حداد عادل، غلامعلی (۱۳۹۸). دانشنامه جهان اسلام. تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی.

۱۰. شجیعی، زهرا (۱۳۴۴). نمایندگان در بیست و یک دوره قانونگذاری. تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی.
۱۱. صالحی نجف آبادی، نعمت‌الله (۱۳۴۹). شهید جاوید. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
۱۲. صافی‌گلپایگانی، لطف‌الله (۱۳۵۰). شهید آگاه و رهبر نجات بخش اسلام. تهران: صدر.
۱۳. صدرهاشمی، محمد (۱۳۶۳). تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: انتشارات کمال.
۱۴. ططری، علی، و روشن، افسانه (۱۳۸۸). نامه‌ای نویافته از مؤیدالاسلام؛ مدیر حبل‌المتین کلکته. فصلنامه بهارستان، ۲(۵)، ص ۹۸۹.
۱۵. ماربین آلمانی، رینو ژوزف توسن (۱۳۳۶). قیام حسین و یارانش از نظر نویسندگان خارجی. مترجم: دهقانی اصفهان، ناصر. تهران: کتابفروشی شهریار.
۱۶. مسیو ماربین آلمانی، رینو ژوزف فرانسوی، (۱۳۴۱). سیاست الحسینیة. تبریز: حقیقت.
۱۷. ملک‌زاده، مهدی (۱۳۶۳). تاریخ انقلاب مشروطیت ایران. تهران: انتشارات علمی.
۱۸. هاشمی نژاد، عبدالکریم (۱۳۸۱). درسی که حسین به انسان‌ها آموخت. مشهد: به نشر.